

Fıkıh Usûlü Dersleri

Ahmed Davudoğlu
(1912-1983)

Hazırlayan:
Doç. Dr. Fetullah YILMAZ

Istanbul - h. 1444 / m. 2023

İçindekiler

TAKDİM / 11

***

USÛL-İ FIKİH / 19

MUKADDİME / 21

***

BİRİNCİ MAKSAT: ŞER'Î DELİLLER / 25

Birinci Rükün: Kitap	27
I. Kitab'ın Hususi Bahisleri	28
II. Kitap ile Sünnet Arasında Müşterek Bahisler	30
A. Birinci Taksim: Lafzın Mânaya Vaz'ı.....	32
1. Hâs	32
a) Hâssın Hükmü	34
b) Hâssın Kısımları.....	35
1) <i>Emir</i>	36
ı) Me'mûrun Bih	41
ıı) Emirle Vacip Olanın Hükmü	44
ııı) Hüsün ve Kubuh Bahsi	45
ıv) Teklifin Şartı.....	52
2) <i>Nehiy</i>	56
3) <i>Mutlak</i>	62
4) <i>Mukayyed</i>	63

2. ‘Âmm.....	66
a) ‘Âmmın Hükmü	67
b) Umum İfade Eden Lafızlar	73
3. Müşterek.....	75
4. Müevvel	77
B. İkinci Taksim: Lafzın Mânaya Delâleti.....	78
1. Vuzûh İtibariyle.....	78
a) Zâhir.....	78
b) Nass.....	79
c) Müfesser.....	80
d) Muhkem	81
2. Hafâ İtibariyle	83
a) Hafî	83
b) Müşkil	84
c) Mücmel	86
d) Müteşâbih.....	87
C. Üçüncü Taksim: Lafzın Mânada İsti‘mâli.....	88
1. Hakikat	88
2. Mecâz	89
3. Sarih.....	94
4. Kinâye	95
D. Dördüncü Taksim: Lafızla Mânaya Vukuf	97
[1- Sahih İstidlaller]	97
a) Dâl bi’l-ibâre	97
b) Dâl bi’l-işâre	98
c) Dâl bi’d-delâle.....	101
d) Dâl bi’l-iktizâ	106
[2-] Fâsid İstidlâller.....	108
Beyan	111

1. Beyân-ı takrir	111
2. Beyân-ı tefsir	112
3. Beyân-ı tağyir.....	112
4. Beyân-ı zaruret.....	114
5. Beyân-ı tebdil.....	114
İkinci Rükün: Sünnet.....	119
[I. Sünnetin Anlamı ve Kısımları].....	119
II. Haberin Aksâmı	121
A. Haber-i Mütevâtir	121
B. Haber-i Meşhûr	123
C. Haber-i Âhâd	123
1. Râvide Aranan Şartlar	125
2. Râvinin Hali.....	126
3. İnkıtâ‘.....	128
a) İnkıtâ-‘ı zâhir	128
b) İnkıtâ-‘ı Bâtın.....	129
4. Ta‘n	131
5. Haberin Mahalli	134
Üçüncü Rükün: İcmâ	139
I. İcmâ‘ın Rükünü	140
II. İcmâ‘ın Şartı.....	141
III. İcmâ‘ın Hükümü.....	143
Dördüncü Rükün: Kıyas	144
I. Kıyasın Rükünü	147
II. Kıyasın Hükümü	148
III. Kıyasın Esas Şartları.....	148
IV. Nassların Ta‘lîli	153
V. Kıyas-ı Celî – Kıyas-ı Hafî.....	157

İKİNCİ MAKSAT: HÜKÜMLER / 163

1. Hüküm Bahsi	165
A. Teklîfi Hükümler.....	166
1. Dünyevî Maksatlara Göre Mükellefin Fiili	168
2. Uhrevî Maksatlara Göre Mükellefin Fiili	169
a. Azîmet	169
b. Ruhsat	171
II. Vaz'î Hükümler	172
1. Rükün	173
2. İlet	173
3. Sebeb	179
4. Şart	185
5. Alâmet	190
2. Mahkûmun Bih	193
3. Mahkûmun Aleyh	196
I. Ehliyet Nevileri.....	197
II. Avâriz	200
A- Semâvî Avâriz	201
1- Küçüklük	201
2. Ateh	201
3. Nisyan	202
4. Maraz	202
5. Ölüm	204
B- Mükteseb Avâriz	205
1. Cehil	205
2. Sekr	207
3. Hezl	208
4. Hata	211
5. İkraah	212

HÂTİME / 215

I. İctihadın Şartı	216
II. İctihadın Hükümü.....	217
III. İctihadın Tecezzi Kabul Edip Etmemesi	220

***

ÖZET:

BAZI USÛL-İ FIKİH İSTILAHLARININ
KISACA İZAHİ / 223

I- Lafzın Mânaya Vaz'ı İ'tibarı ile Taksîmi.....	225
II- Lafzın Mânaya Delaleti Yönünden Taksimi:	228
III- Lafzın Mânada Kullanılması İtibarı İle Taksimi Yine Dörttür:	232
IV- Lafızdan Mânayı Anlamak İtibarı İle Taksimi:	233
Usûl-i Fıkha Göre Bir Âyetin Tahlîli:.....	236

***

KAYNAKLAR / 237

Takdim

Dinin usûlünü vaz' ve takdir buyuran Allah Teâlâ'ya hamd, O'nun dinini tebliğ ve tatbikte insanlara muallim olan Rasûlü'ne salât ve selam olsun. Allah'ın selamı, rahmeti "*Kendilerine ihsânla tâbi olanlardan Allah'ın razı olacağı*" beyan edilen ashâb-ı kiramın üzerine olsun.

"*Usûlsüz vusûl olmaz.*" vecizesi müsellemtandır. Buna mebni tarih boyunca ulema her ilmin usûlüne son derecede ihtimam göstermişler ve önemli eserler telif etmişlerdir. Usûl ilmi denince öncelikle akla gelen fıkâh usûlü olup İslâm'ın ilk asırlarından beri bu ilim üzerinde hassasiyetle durulmuş, taallüm ve talimine çalışılmıştır. Son devrin âlimlerinden merhum Ahmed Davudoğlu (1912-1983) da pek çok eserinin yanında Usûl-i Fıkâh Dersleri adlı bir eser telif etmiştir. Adından anlaşılacağı üzere eser bir ders kitabı olmak üzere hazırlanmış ve altmışlı yıllarda Yüksek İslam Enstitüsü'nde okutulmuştur.

Kitabın önemi ve özellikleri: Cumhuriyet devrine geçiş sürecinde bu ilmi aslı hüviyeti ile ele alan ilk girişimin Ömer Nasuhi Bilmen tarafından yapıldığı görülmektedir. Onun usûl eseri, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* adlı kitabının birinci cildinin bir bölümünü teşkil etmektedir. Usûl yazımında eski usulü takipte Bilmen'den sonra Ahmed Davudoğlu gelmektedir. Ancak gerek kendisinden

gerekse dönemin fıkıh literatüründen bahseden farklı araştırmaların pek çoğunda onun bu eserine yer verilmemiştir.¹

Bu kitabın geçmiş usûl birikiminden faydalanma ve onu günümüz ilim taliplerine derli toplu ve temel seviyede çok iyi bir biçimde nakletmede önemli bir yer işgal ettiği söylenebilir. Eserde kullanılan dil yer yer çok sade olup günümüzde bile ilmi bakımdan vasat seviyede olanların anlayabileceği bir niteliğe sahiptir. Ancak eserdeki bazı kelimeler bundan müstesnadır. Kitap, konulara aşına olmayan ilim talibinin anlamakta zorlanacağı ıstılahları çoğunlukla açıklamasıyla dikkat çekmektedir. Merhum'un terimlere verdiği karşılıkların bir kısmı günümüzde kullanılsa da bir kısmı değerlendirilip geliştirilmesi gereken karşılıklar olarak görülebilir.

Diğer yandan, ıstılahlar arasındaki farkları izaha çalışır, meselelere dair bazı ilave bilgiler verir. Zikredilmesi gereken diğer bir hususiyet de eserin usûl kitaplarında pek rastlanmayan terim ve açıklamalara yer vermesidir. ıstılahları yer yer diğer ilimlerle mukayese etmesi Usûl Dersleri'nin dikkat çekici diğer bir hususiyetidir. Pek çok usûl kitabında da görüldüğu üzere verilen bazı örnekler doğrudan fıkıhla ilgili olmayabilmektedir. Mesela, muhkem bahsini anlatırken "*Muhakkak ki Allah Teâlâ her şeyi bilendir.*"² mealindeki şu âyet dahi muhkem liaynihîdir." der. Bunun yanında fa-razî örneklere de yer verir.

¹ Mesela bkz. H. Mehmet Günay, "*Ahmed Davudoğlu'nun Fıkıh alışmaları*", *İslâm Âlimi Ahmed Davudoğlu Uluslararası Sempozyumu*, (İstanbul: Ümraniye Belediyesi 2016), s. 79-90; Kaya, "*Türkiye Cumhuriyeti'nde Fıkıh Literatürü: Bir Hasıla*", s. 9-126.

² el-Enfâl 8/75.

Yayına hazırlanması: Eserin hazırlanırken iki nüshadan yararlanılmıştır. Birincisi, Gümüşhane Üniversitesi Aysın - Rafet Ataç Merkez Kütüphanesi'nde,³ diğeri ise İSAM kütüphanesinde⁴ bulunan nüshalardır. Söz konusu nüshalar, daktiloda yazılarak teksir yoluyla çoğaltılmıştır. Arapça ibarelerin el yazısıyla yazıldığı görülmektedir. Kapak kısmı ile içindikilerin yer aldığı bölüm hariç 163 sayfadan müteşekkildir. Kitabın kapak sayfasında alt alta olmak ve biraz da boşluk bırakılmak suretiyle sırasıyla şunlar yazılıdır:

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü
 .....
 4. Sınıf
 USÛL-Ü FIKİH DERSLERİ
 Derleyen:
 AHMED DAVUDOĞLU
 Ocak – 1963
 .....

* Yayına hazırlamada Usûl-i Fıkıh Dersleri'nin birebir aktarımına gayret edilmiştir.

* Başlıklar konu sistematığıne dokunulmadan yeniden düzenlenmiş ve numaralandırılmıştır.

* Metin aktarılırken kelimelerin yazımında görülen farklılık ve yanlışlar, özellikle Davudoğlu'nun Selamet Yolları dikkate alınarak tashih edilmeye ve yazım ve imlâ birliği sağlanmaya çalışılmış, noktalama işaretleri anlatıma uygun düşecek biçimde yeniden konulmuştur.

³ Aysın-Rafet Ataç Salonu 0085642 demirbaş no'lu ve yer olarak 297.5/SOF 1960-1961 şeklinde kayıtlıdır.

⁴ 297.501 USU.F numarada kayıtlıdır.

* Kitabın asıl nüshasında hiçbir âyetin sure ve numara bilgisi verilmemiş ve hadislerin kaynağı belirtilmemiştir. Âyetlerin geçtiği sûre ve numaraları ile hadislerin kaynağı tarafımızdan tespit edilerek dipnotlarda belirtilmiştir.

* Bunun yanında, müellif çoğunlukla âyet ve hadislerin tercümesine yer vermişse de bazen sadece nassların metinlerini zikretmekle iktifa etmiştir. Söz konusu âyet ve hadislerin tercümesi veya sadece Türkçesinin verildiği yerlerde Arapçası tarafımızdan dipnotta kaydedilmiştir.

* Yer yer metin içerisinde bazı hususların izahına lüzum görülmüş, bunlar köşeli parantezle verilmiş ve bazı yerlerde dipnot ilavesine lüzum görülmüştür. Dolayısıyla dipnotlarda kaynağı belirtilmeyen bilgiler ile metin içerisinde köşeli parantezle yapılan açıklamalar bize aittir.

* İstifadeyi artırmak amacıyla Merhumun Selâmet Yolları adlı tercüme-telif eserinin baş tarafında “*Bazı Usûl-i Fıkıh İstilahlarının Kısaca İzahı*” başlığıyla yer verdiği fıkıh usûlü konularının özeti kitaba ilave edilmiştir.

***

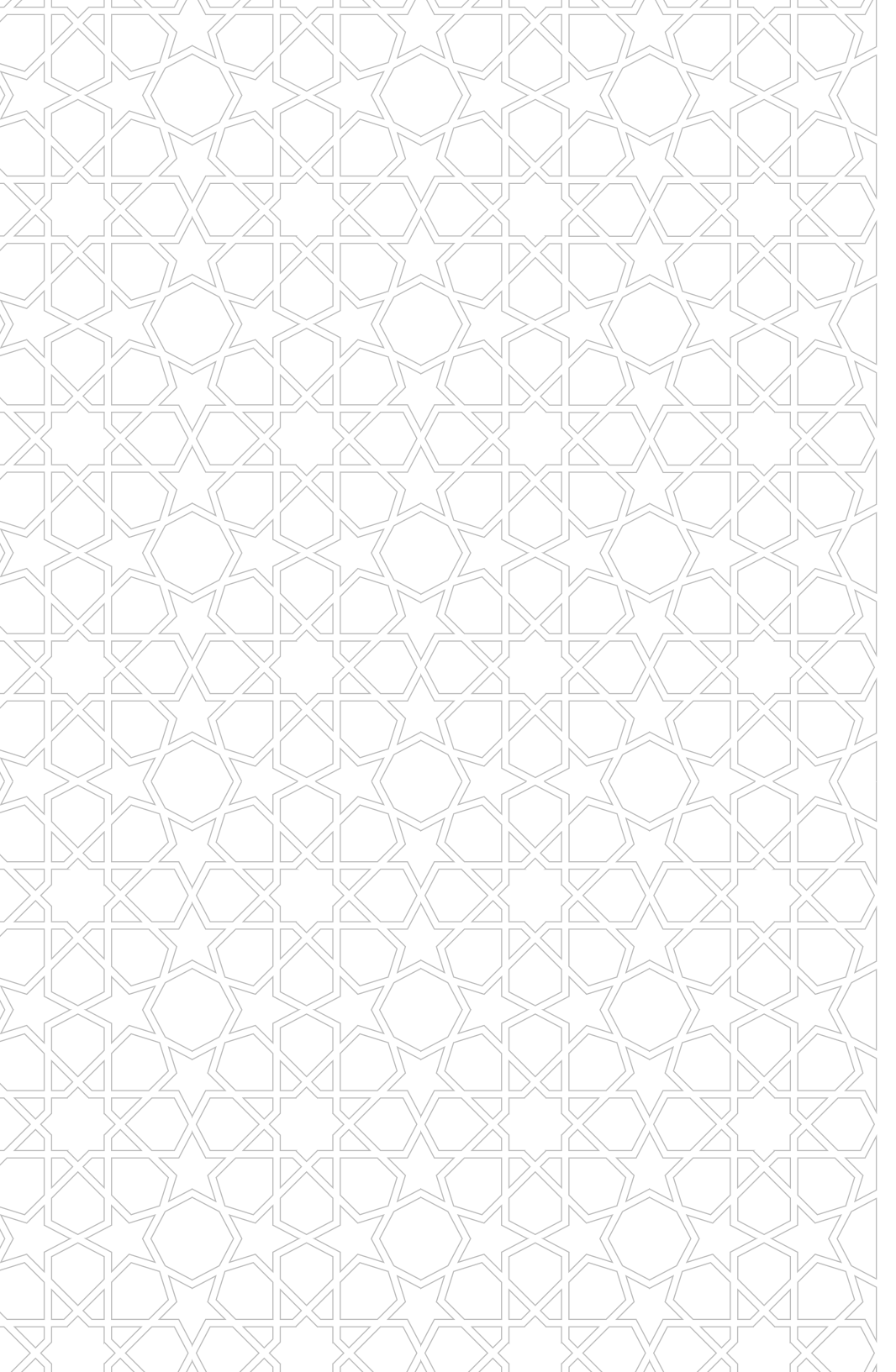
Merhum A. Davudoğlu pek çok eserinin yanında usûl alanında Usûl-i Fıkıh Dersleri adlı eserini bir tevazu göstergesi olarak “*derleme*” şeklinde takdim etse de “*telif*” vasfını hak ettiğini söylemek abartı sayılmasa gerektir. Kendisini takip eden dönem itibariyle Türkçe usûl çalışmalarının onsuz devam etmesinin yer yer eksikliğinin görüldüğü izahıtan varestedir. Dolayısıyla Usûl-i Fıkıh Dersleri’nin ilim dünyasına kazandırılmasının söz konusu eksikliği gidermede katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Çalışmanın faydalı olmasını Cenâb-ı Mevlâ’dan niyaz eder, eseri kaleme alan âlim Ahmed Davudoğlu Hocamıza

ve ilmi sadırlardan satırlara ve hayata nakletme yolunda her türlü sıkıntıya tahammül eden ulemâ ve sâlihîne Allah'tan rahmet dilerim. Eserin basımını gerçekleştiren Şamil Yayınevi'ne ve bu vesileyle, çalışmalarımızda katkıları bulunan aileme de teşekkür ederim.

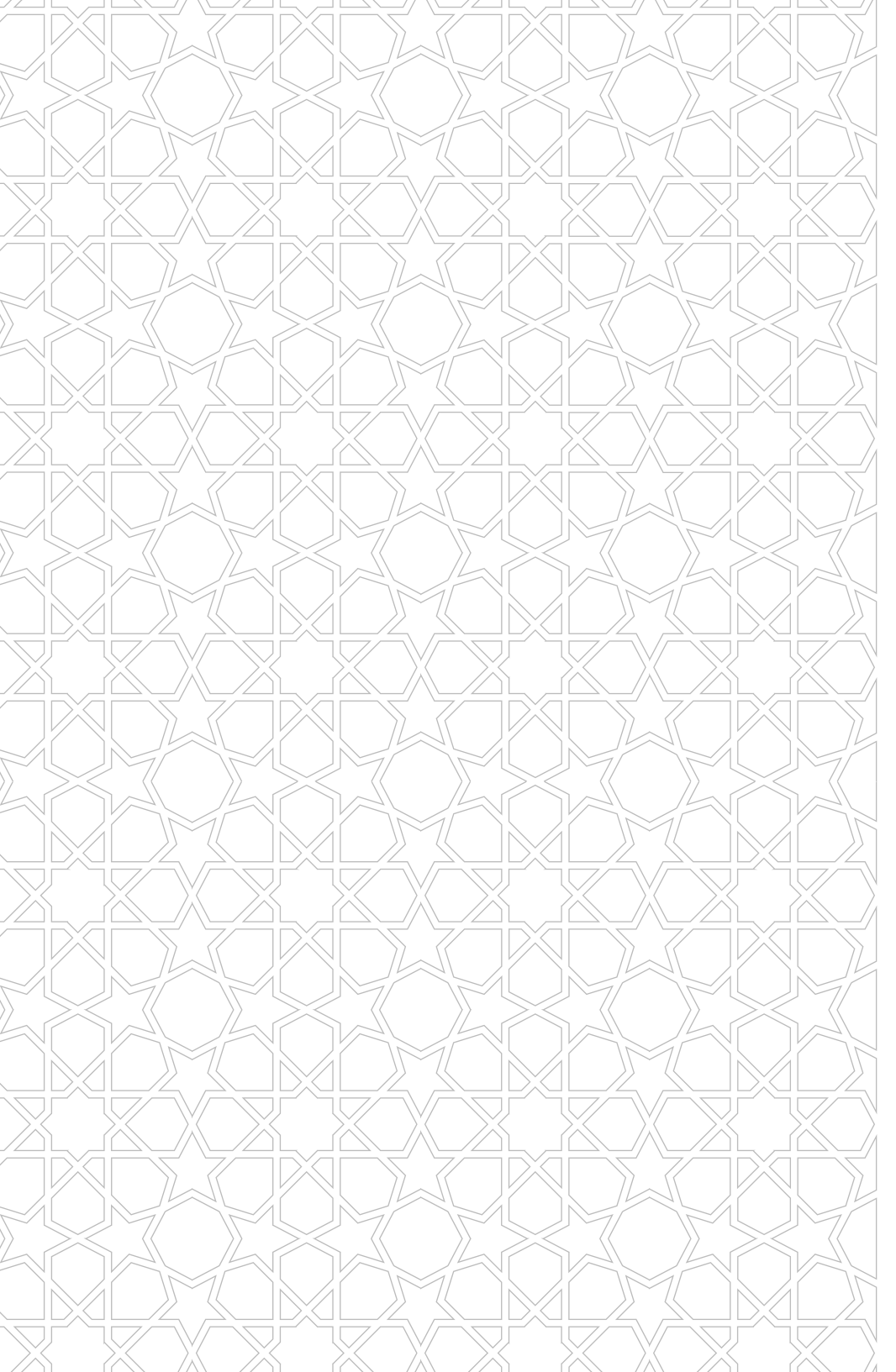
Hayra muvaffak kılan sadece Yüce Mevlâdır.

Doç. Dr. Fetullah YILMAZ
GÜMÜŞHANE - 2023

Fıkıh Usûlü Dersleri

Ahmed Davudoğlu

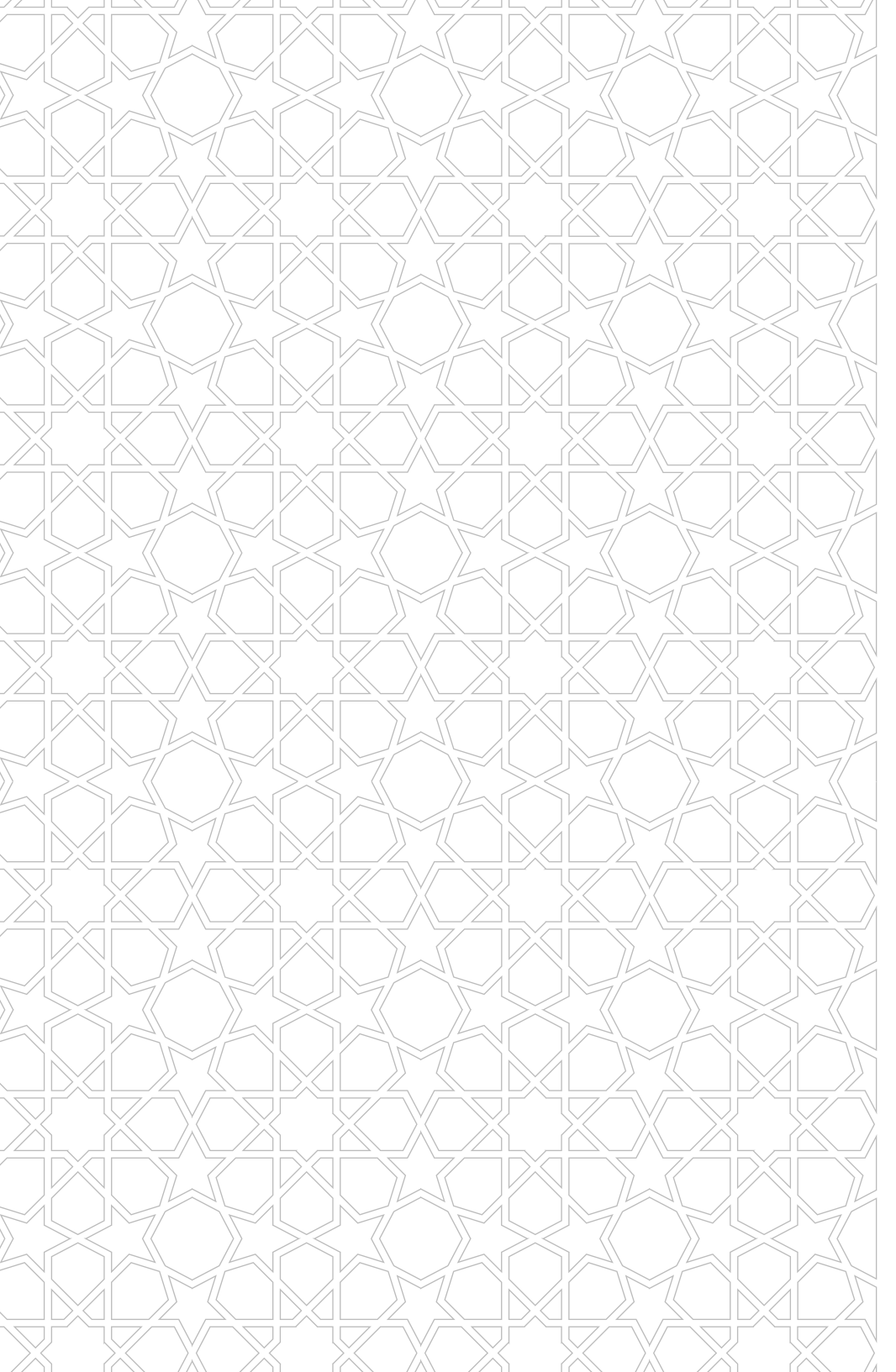

USÛL-İ FIKİH

Bu Kitap Bir Mukaddime, İki Maksat Ve
Bir Hâtimeden İbarettir.

Mukaddime

Mukaddime usûl ilminin tarifi, mevzûu ve gayesi beyanındadır.

Her ilim birçok meseleleri, bahisleri içine alır. Binaenaleyh bir ilmin meseleleri evvelâ birbirine bağlanmalı ve o ilim tasavvur olunabilmelidir ki, öğrenci birdenbire karanlık bir yere girip şaşırmasın; o ilim hakkında kısaca bir fikri olsun. Bu da o ilmin tarifini, mevzûunu ve gayesini bilmekle olur. Bu sebeple her ilimde bir mukaddime bulunmalıdır.

Mukaddime sözü, Araplar'ın “*mukaddimetü'l-ceys*” tabirinden alınmıştır ki avcı bölüğü demektir. Harbe girişmeden önce avcı bölüğü sayesinde düşmanın hali nasıl anlaşılır da öyle harp edilirse, ilim kitaplarındaki mukaddimeler de okunacak ilim hakkında aynı vazifeyi görürler.

Usûl ilminin tarifi: Usûl-i fıkıh, amelî olan şer'î hükümleri tafsilî delillerinden çıkarmağa yardım eden lügavî ve şer'î kaideleri bildirir bir ilimdir.

Tarifin izahı: Usûl-i fıkıh sözü bir izafet terkididir. Fakat alemlîge nakledilerek bu ilmin özel ismi olmuştur. Çünkü

izafet terkibi halinde bırakılsa idi hükümlere ve ictihada şümulü olmazdı. Hâlbuki bu fende fıkıhın delillerinden başka, hükümlerden ve ictihaddan da bahsolunur. Onun için usûl-i fıkıh tabiri izafet terkibi halinden alemlîğe nakledilmiş ve bu ilmin lâkabı olmuştur. Zaten lâkab alemin bir kısmıdır. Bizim bu tarifimiz dahi alem ve lâkab olduğuna göredir. Usûl-i fıkıhı bir de izafet terkibi olması bakımından tarif ederler. Bu tarifte, usûl muzâf, fıkıh muzâfun ileyh, delillerin fıkıha mahsus oluşu da izafettir. Çünkü izafet ihtisas ifade eder.

Usûl, asl'ın çoğuludur. “Asıl” lügatte delil, küllî kâide ve râcih mânalarınınadır. Burada, “*kendisi üzerine başkası bina edilen şey*” demektir ki bu, bina tavanın duvar üzerine kurulması gibi hissî de olur; ma'lûlun illete ibtinâsı gibi aklî de olur. Şu halde fıkıh, usûle ibtinâ ediyor yani fıkıh, delillerin üzerine kuruluyor demektir. Bittabiî bu kuruluş hissî değil, aklîdir ve usûl-i fıkıh, fıkıhın delilleri, fıkıha mahsus deliller demektir.

Muzâfun ileyh olan fıkıhın tarifine gelince: Fıkıh lügatte bir şeyi anlamağa denir. Bazen de bir şeyi adamakıllı anlamak mânasında kullanılır ki burada maksut olan mâna budur. Usûlcülerin ıstılahında ise İmam-ı A'zam'dan nakledilen bir tarife göre fıkıh, nefsin amel bakımından lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesidir.

Hüküm, Allah Taâla'nın mükellef kullarının fiillerine ait olan hitabının eserine derler. Mesela farz, vacip, haram, mekruh olmak ibadetlere ait birer şer'î hüküm; sahih, bâtlı, fasit olmak da muâmelelere ait birer şer'î hükümdür. Şer'î kaydıyla hissî ve aklî olan hükümler tariften hariç kalır. Mesela, “*Bu âlem hâdistir.*” cümlesi aklî bir hükümdür ve tarifimizden hariçtir.

Tarifteki tafsîlî kaydından maksat, muayyen ve şahsî olan delildir. Mesela اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ emri muayyen ve şahsî bir delildir. Biz buna tafsîlî delil diyoruz.

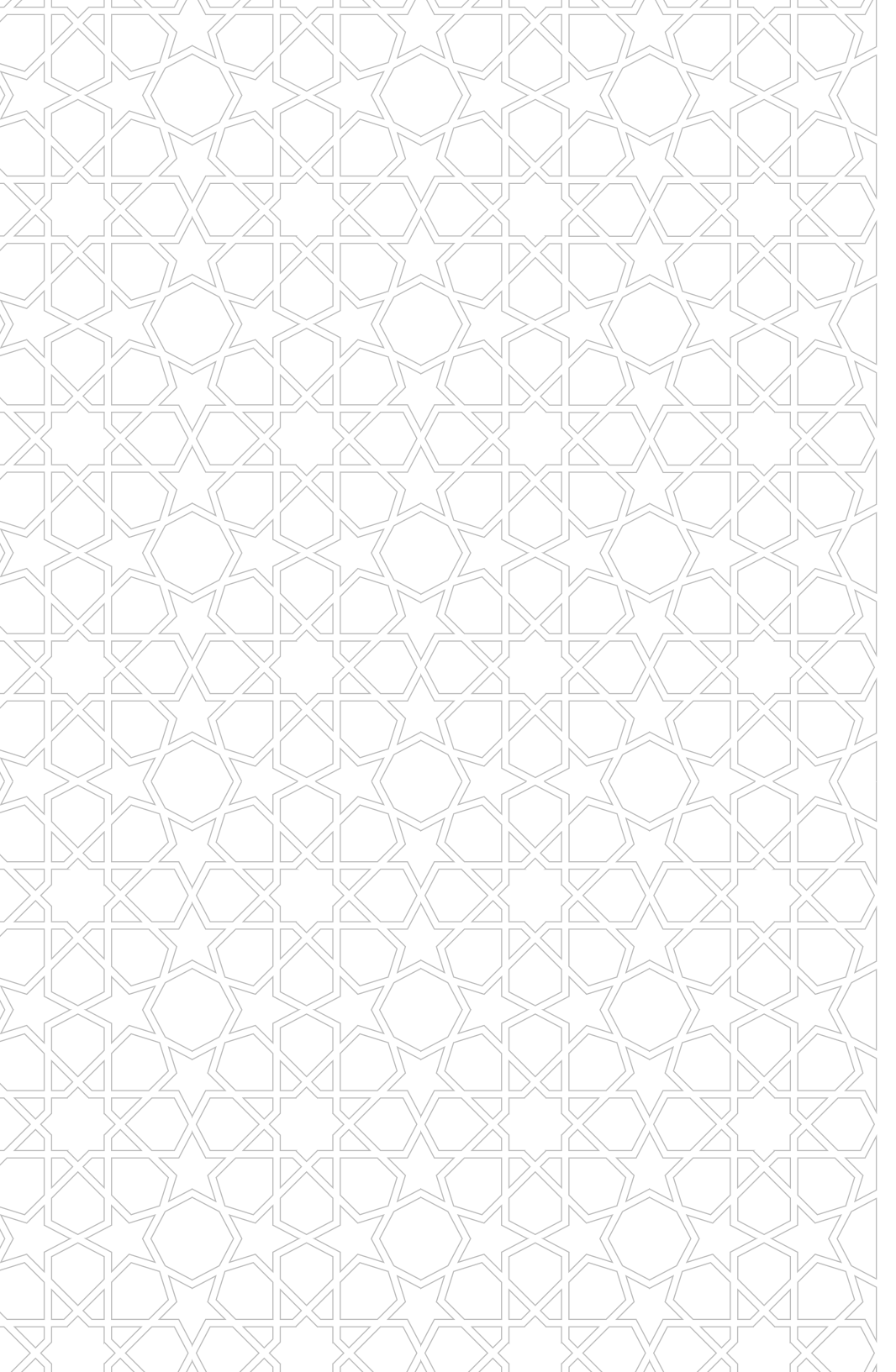
Delîl, sahih nazarla yani tam bir fikirle haberî bir matluba kendisi ile ulaşmak mümkün olan şeye derler. Mesela, “*Namaz kılın.*” sözü bir emirdir. Bu emir namazın farz olduğuna delildir. Çünkü bu babdaki âyeti tetkikimiz, bizi haberî bir matluba götürür ki o da namazın farz oluşu hükmüdür.

Kâide: Cüz’îleri üzerine tatbik edilebilen küllî⁵ hükmü ifade eder.

Usûl-i fikhın mevzuu: Hükümleri isbat bakımından delillerdir. Yani usûl-i fikh delil ilmidir. Onda delillerden bahs olunur. Fakat mücerred delilden değil, delillerden hükmün nasıl çıkarıldığından bahsedilir. Yoksa nefis-i delilden bahsedilmez. Delilin kendisinden başka bir ilimde bahs olunmuştur. Mesela, Kitap bir delildir ve sübutu teslim olunmuştur. Bu hususta kelâm ve âlet ilimlerinde birçok bahisler geçmiştir. Binaenaleyh usûl-i fıkıhta nefis-i Kitap’tan bahsedilmez. Ancak ona ârız olan bir takım hallerden bahs olunur.

Usûl ilminin gayesi: Hükümleri bilmek ve mûcibince amel ederek saadete kavuşmaktır. Gaye ile fayda birdir. Bir hikmet ve maslahat, fiilin sonuna terettüp ederse gaye; fiilin üzerine terettüp ederse faide denir. Fâile iş yaptırmaya sebep olduğuna göre garaz; fiile nispetle de illet-i gâiye adını alır. O halde faide, gaye, garaz, illet-i gâiye zat itibariyle birbirinin aynı olup çeşitli itibarlarla birbirinin gayridirler.

⁵ Burada küllî yerine “kat” yazılmıştır. Fakat en uygunu “küllî” olmalıdır.

Birinci Maksat: **Şer'î Deliller**

Birinci maksat, şer'î deliller beyanındadır. Şer'î deliller dört rükün üzerine tertip olunmuştur. Kitap, Sünnet, icmâ-ı ümmet, kıyâs-ı fukaha. Bu dört delilden başka; geçmiş şeriatler, örf ve teâmül, ıstıshâb, taharrî, zâhir ve ezhar ile amel, ihtiyatla amel... gibi bir takım deliller daha varsa da bunlar yukarıda saydığımız dört delilden birine katılırlar. Müstakil delil sayılmazlar. Mesela, geçmiş şeriatler Kitap veya Sünnete, örf ve teâmül icmâ-ı ümmete mülhaktırlar.

Birinci Rükün: Kitap

Birinci rükün Kitap beyanındadır.

Kitap: Allah Teâlâ tarafından Cebrail a.s. vasıtasıyla Hz. Peygamber'e indirilmiş ve ondan bize tevâtür yoluyla naklolunan nazm-ı celildir.

Tarifin izahı: Delillerin en şereflişi Kur'ân-ı Kerim olduğundan, öteki delillerden önce zikredilir. Usûl ilminde Kitap denilince Kur'ân-ı Kerim kasdolunur ve usûlcülerce Kur'ân'ın mecmûuna kitap denildiği gibi bir cüz'üne de kitap denilir. Mesela, bazen bir harf-i cer Kitap'tan bir delil olabilir.

“Hz. Peygamber” kaydıyla, sair peygamberlere indirilmiş kitaplar tariften hariç kaldığı gibi “*indirilmiş*” kaydıyla da Allah Teâlâ tarafından indirilmiş hadis-i kudsîlerle hadis-i nebevîler hariç kalır. Zira Kur'ân-ı Kerim'in hem nazmı hem mânası Allah Teâlâ tarafından olduğu halde, hadis-i kudsîlerin lafzı Hz. Peygamber'den, mânası Allah'tandır. Hadis-i nebevîlerin ise hem lafzı hem mânası Hz. Peygamber'dendir. Bundan dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerim'e “*vahy-i metlûv*” diyoruz. Onun sade mânası değil, nazmı da Hz. Peygamber'e indirilmiştir. İmam-ı A'zam Hazretleri, vakti ile sırf namaza mahsus olmak üzere “*Farsça Kur'ân okumak caizdir.*” demiş ve Kur'ân'ın iki rükünü bulunduğu kail olarak mânayı aslî rükün, nazmı da zâid bir rükün saymış ise de sonra Hz. İmam bu ictihadından dönmüştür. Nitekim İmameyn ile sâir fukahânın ictihadları da Kur'ân'ın hem mânasının hem nazmının inzal buyurulmuş olması tarzındadır.

“Tevâtür yoluyla” kaydına gelince; tevâtür haberin kısımlarındandır. Haber ya mütevâtir ya meşhûr veyahut haber-i vâhid olur. Mütevâtir, yalan uydurmak için ittifak etmeleri aklen caiz olmayan büyük bir cemaatin verdiği haberdir ki sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tabiîn devirlerinde bu haber aynı suretle nakledilmiş olması lâzımdır. Haber-i meşhûrda sahâbe devrinde tevâtür yoktur. Haber-i vâhid ise sahâbe ve tâbiîn devirlerinde tevâtür derecesine varmayan haberdir. İşte Kur’ân-ı Kerim’in nakli, haber-i mütevâtirledir. Tevâtürün şart olması hem aklen hem naklen sabittir. Aklen şöyle sabit olur: Kur’ân-ı Kerim iki cihan saadetini temin edecek ilahi bir kanun olduğundan kendisinde tevâtür bulunmak lâzımdır. Fakat sair mucizeler hükümlerin asılları olmadığından, onlarda tevâtür şart değildir. Naklen de **إِنَّا نَحْنُ نَزَّزْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ**⁶ âyeti kerimesi ile sabittir. Zira Kur’ân’ın muhafazası ancak tevâtürle hâsıl olur. Tevatür ilm-i yakîn icabeder. Tarifteki “nazm”dan murat, Kur’ân’ın lafızlarıdır. Nazım lügatte, incileri bir ipliğe dizmektir; dizilmiş şeye de manzûm derler. Lafız aslında bir şeyi ağızdan atmak mânasına geldiğinden Kur’ân hakkında onu kullanmak edebe muhalif görülür. Latif bir istiâre ile Kur’ân lafızları, sanki dizilmiş incilermiş gibi nazım tabirini kullanmak evlâ görülmüştür.

Kitab’ın bir kendine mahsus bir de Sünnet ile aralarında müşterek bahisleri vardır.

I. Kitab’ın Hususi Bahisleri

Tevâtürsüz nakledilen Kur’ân değildir. Binaenaleyh menkûlün Kur’ân olması için tevâtür şarttır. Ancak bazı ulema tevâtürün alehlîlak şart olduğuna, bazıları da hey’ette

⁶ “Zikri (Kur’ân) biz indirdik ve onun koruyucusu da şüphesiz biziz.” el-Hicr 15/9.

şart değil lafzın cevherinde şart olduğuna kâil oldular.

Cevher, kendisi değiştiği zaman mushafların yazısı da değişen şey; yani kelimenin maddesidir. مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ âyetinin كِرَاءَتِ يَوْمِ الدِّينِ kıraati gibi.

Heyet, lafızların edâ şekli olup yazıda değişiklik icab etmez. İmâle ve tahfif⁷ gibi. Fakat menkûlün Kur'ân olması için tevâtür şart olduğu içindir ki şâz kıraatlere -ister meşhûr ister âhâd tarikiyle nakledilmiş olsunlar- Kur'ân hüküm verilmez. Şâzları inkâr eden kâfir olmaz. Namazda okunmazlar. Cünüp kimsenin dokunmaması gibi Kur'ân hükümleri bunda verilemez.

Şâzlar iki kısımdır: 1- Meşhûr 2- Gayr-i meşhur (haber-i vâhid), yani âhâd yoluyla naklolunan kıraatler. Şâz rivâyetlerin meşhur olanlarıyla amel etmek Hanefilere göre caizdir, yani vaciptir. Fakat gayr-i meşhur haber-i vâhidler ile bilittifak amel caiz değildir. Binaenaleyh İbn Mes'ûd Hazretlerinin mushafında yazıldığı vechile yemin kefareti âyetinde مَتَابَعَاتٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَصِيَامُ kıraati meşhur olduğundan yemin kefaretinde birbiri ardınca üç gün oruç tutmak lâzımdır. Maamafih buna yine de Kur'ân hükmü verilmez. “Mütetâbiât” kaydı yoktur diye inkâr eden kâfir sayılmaz. Fakat Übey b. Ka'b Hazretlerinin mushafında olduğu gibi, Ramazan'ın kazâsı âyetinde مَتَابَعَاتٍ مِنْ أُخْرٍ مِّنْ أَيَّامٍ فَكِرَاءَتِ kıraati âhâd yoluyla sabit olduğundan Ramazan kazâ edilirken ara vermeden birbiri ardınca tutmak şart değildir.

Besmele Hakkındaki İhtilaf: Besmele hakkında Şâfiîler'le Mâlikîler arasında ihtilaf vardır. Şâfiîler “Besmele her sûrenin ilk âyetidir.” derler. Mâlikîler ise sûre başlarındaki

⁷ İmâle, fethayı kesraya veya harf-i med elifi harf-i med yâ'ya meyllettirerek okumaya denir. Tahfif, sesli harfin ince okunması.

besmelelerin Kur'ân'dan olmadığına, zira bunlar tevâtüren nakledilmemiş bulunduğuna kaildirler.

Hanefilere gelince; Hanefilerin kudemâsi sûre başlarındaki besmelelerin Kur'ân'dan olmadığına kail olmuş, müteahhirleri ise *“Besmele Kur'ân'dan bir âyettir, sureleri ayırmak ve kendisi ile teberrük için indirilmiştir; Kur'ân yazısıyla yazılması ve selefin bunu inkâr etmemesi onun böyle bir âyet olduğuna delildir.”* demişlerdir. Binaenaleyh besmele Kur'ân'dan ise de bunun tam âyet olup olmamasında şüphe bulunduğundan, yalnız onunla namaz câiz değildir. Neml Sûresi'ndeki besmele ise bilittifak âyettir ve oradaki âyetin bir cüzüdür. Kur'ân'dan olduğu tevâtüren bilinmeyen bir şeyi Kur'ân'dan saymak ve keza bir Kur'ân âyetini Kur'ân'dan değildir, demek küfür sebeplerinden ise de besmele hakkında her iki tarafın şüphesi ve bir taraf diğeri nezdinde müevvil sayılacağına binaen Şâfiyye ile Mâlikîyye birbirlerini ikfâr edemezler.

II. Kitap ile Sünnet Arasında Müşterek Bahisler

Bu fende Kitap, mânaya delâlet eden nazmın ismidir. Sadece nazmın veya sadece mânanın ismi olmadığı gibi manzûm ile mânanın mecmûunun ismi de değildir. Keza Allah Teâlâ'nın kadîm sıfatlarından birisi olan kelâm-ı nefîsî dahi değildir. Çünkü bunların hiçbirisi usûlcülerin maksadına uymaz. Usûlcüler bir mâna ve bir hüküm ifade etmesi bakımından nazımdan bahsederler. Hâlbuki yalnız lafız veya yalnız mâna bu maksada kâfi gelemediği gibi, ikisinin mecmûu ve kelâm-ı nefîsî [Allah'ın zâtında mevcut kelam] dahi makama münasip değildir.

[Usûl-i fıkıh âlimleri gerek Kur'an-ı Kerim'in nazmını, gerekse hadisleri çeşitli yönlerden ele alarak incelemişler-